

УДК 378.147:373.3

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Гордієнко Т. В., Долматова М. П.

У статті окреслено актуальні тенденції та підходи до підготовки майбутнього вчителя початкової школи у сучасних соціокультурних умовах, обґрунтовано психолого-педагогічні та методичні особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи в контексті особистісно орієнтованого навчання і виховання. Пріоритетною проблемою вищих навчальних закладів педагогічного спрямування на етапі інтеграції України до європейського освітнього простору є підготовка вчителя нової генерації: сучасній школі потрібні вчителі, здатні забезпечити реалізацію творчого потенціалу учня. Метою особистісно орієнтованої професійної педагогічної освіти є підготовка вчителя-професіонала, здатного до самонавчання, самовдосконалення й саморозвитку упродовж життя, який є творчою особистістю, дослідником-пошукувачем, що аналізує, апробує найраціональніші шляхи, умови, методи, засоби, форми високоефективного виконання конкретних завдань виховання, освіти і навчання, має повагу до особистості учня, розуміє його потреби.

Ключові слова: особистісно орієнтоване навчання і виховання, професійно-педагогічна підготовка вчителя початкової школи.

В статье обозначены актуальные тенденции подготовки будущего учителя начальной школы в современных социокультурных условиях, обоснованы психолого-педагогические и методические особенности подготовки будущего учителя начальной школы в контексте личностно ориентированного обучения и воспитания.

Ключевые слова: личностно ориентированное обучение и воспитание, профессионально-педагогическая подготовка учителя начальной школы.

The article outlines current trends and approaches to vocational training of elementary school teacher in modern socio-cultural conditions. It substantiates psychological, pedagogical, and methodological features of instruction of the elementary school teacher in the context of student-centered learning. At the stage of Ukraine's integration into the European educational space, the priority area for institutions of higher pedagogical education is training a teacher of the new generation since the modern school needs teachers who can ensure students' creative potential realization. The purpose of the student-centered professional pedagogical education is to prepare a teacher capable of self-education, self-development and self-development throughout life, a creative researcher able to analyze and experiment with the most rational ways, conditions, methods, means and forms to find the most effective solutions of specific educational issues, who shows respect to students' personalities and recognizes their needs.

Key words: student-centered learning and education, vocational training of elementary school teacher.

Актуальність. В умовах модернізації системи освіти в Україні суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки і діяльності вчителя початкових класів, оскільки "основою всіх перетворень в освіті має стати реальне знання потенційних можливостей дітей, прогнозування потреб і моделей розвитку особистості" [4, с. 5].

Пошуки оптимальних шляхів професійної підготовки вчителів початкових класів проходять у контексті сучасних освітніх парадигм (культурологічної, ціннісної, компетентнісної та ін.), найактуальнішою з яких є особистісно орієнтована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що в психолого-педагогічній науці приділяється значна увага професійній підготовці майбутніх учителів

(І. Зязюн, В. Кремень, В. Огнев'юк, О. Божович, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, А. Алексюк, М. Євтух, Л. Кондрашова, В. Паламарчук, М. Поташник, В. Семиченко, С. Сисоєва, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Л. Спирін).

Метою статті є окреслити актуальні тенденції й підходи підготовки майбутнього вчителя початкової школи у сучасних соціокультурних умовах, обґрунтувати психолого-педагогічні та методичні особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи у контексті особистісно орієнтованого навчання і виховання.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічні основи, мета, завдання особистісно орієнтованої моделі навчання і виховання обумовлені процесами соціокультурного розвитку, соціальним замовленням, тими цінностями і настановами української виховної традиції, яка трактує освітній процес як міжсуб'єктну комунікацію і педагогічну взаємодію. Задоволення цієї вимоги можливе за умови якісної фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів у єдності теорії і практики, засвоєння передового педагогічного досвіду минулого і сьогодення в Україні та за її межами.

Проблема підготовки вчителя була важливою завжди, її вирішенню присвятили низку праць зарубіжні та українські педагоги. Особистісно орієнтована парадигма у професійному навчанні і вихованні є одним із пріоритетних напрямів удосконалення професійної освіти, оскільки "сприяє духовному розвитку особистості майбутнього фахівця, формуванню національної свідомості, патріотизму, почуття професійної честі і гідності, вмінню працювати у виробничому колективі, утвердженню партнерського стилю взаємовідносин між педагогами та учнями, впровадженню інноваційних педагогічних технологій, різних форм, методів і засобів навчання" [3, с. 442].

Впровадження особистісно орієнтованого підходу в межах визначеної парадигми в процес фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів витісняє авторитаризм, механічне засвоєння знань, їх накопичення та відтворення, жорстку систему покарань та оцінювання. Це актуалізує вирішення низки проблем, зокрема професіограми вчителя початкових класів, корекцію вибору змісту, форм і методів, що й обумовило вибір теми статті.

Пріоритетною проблемою вищих навчальних закладів педагогічного спрямування на етапі інтеграції України до європейського освітнього простору є підготовка вчителя нової генерації: сучасній школі потрібні вчителі, здатні забезпечити реалізацію творчого потенціалу учня [1, с. 4].

В сучасному суспільстві XXI століття беззаперечними цінностями визнано саморозвиток, самоосвіта, самопроєктування, самореалізація та самоактуалізація особистості, які стали підґрунтям нової парадигми в педагогіці особистісно орієнтованої освіти, тому традиційна система професійної підготовки вчителів, незважаючи на всі її позитивні надбання, не є достатньою для задоволення запитів сучасної педагогічної практики. В нових соціально-педагогічних умовах наявна потреба у вчителях з яскраво вираженою творчою індивідуальністю, які орієнтовані на розвиток особистості кожного учня [5, с. 4].

Процес підготовки майбутнього вчителя на сучасному етапі можна умовно поділити на такі основні компоненти:

- загальна підготовка (методологічно-розвивальна);
- спеціально-професійна (психолого-педагогічна, методична);
- особистісна підготовка (самовиховання особистості майбутнього педагога, його самовизначення).

Загальна педагогічна підготовка є елементом базової, спеціально-професійної та особистісної підготовки майбутнього вчителя. Результатом такої підготовки є оволодіння студентами певним рівнем змістово-процесуальних та наукових основ педагогічної діяльності, формування у них цілісного комплексу загальнопедагогічних знань, умінь, навичок [2, с. 26].

У своїй професійній діяльності сучасний учитель початкової школи зіштовхується з необхідністю не лише сформулювати знання, але й навчити способів одержання цих знань, формувати навчальну діяльність молодших школярів, будувати освіту як систему, що створює умови для самопроєктування і формування багатомірної свідомості, здатності самовизначатися, розуміти, мислити, діяти.

Гуманізація системи освіти, якій відповідає особистісно орієнтована парадигма, висуває високі вимоги до загальної та професійної підготовки педагогічних кадрів, прояву їх творчої індивідуальності.

Метою особистісно орієнтованої професійної педагогічної освіти є підготовка вчителя-професіонала, здатного до самонавчання, самовдосконалення й саморозвитку упродовж життя, який є творчою особистістю, дослідником-пошукувачем, що аналізує, апробує найраціональніші шляхи, умови, методи, засоби, форми високо-ефективного виконання конкретних завдань виховання, освіти і навчання, має повагу до особистості учня, розуміє його потреби.

Особистісно орієнтоване навчання в педагогічному просторі початкової школи О. Савченко визначає як навчання, організоване на засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей вихованця, глибокої поваги до його особистості, ставлення до нього як до свідомого і відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії з викладачем і ровесниками [6, с. 48].

На думку Т. Тихонової [8, с. 105], однією з форм реалізації особистісно орієнтованого підходу в професійній підготовці майбутнього вчителя початкових класів є заняття, на яких питання і завдання мають бути проблемними, творчими, носити особистісно-професійну орієнтацію. Окрім глибоких професійних знань на рівні аналізу й узагальнення, викладач має володіти комунікативними та ораторськими вміннями, особистісно орієнтованими технологіями навчання, мати педагогічну спрямованість на особистісно-професійний розвиток студентів і професійний саморозвиток. У сучасному вимогливому та швидкозмінному соціально-економічному середовищі рівень освіти, ефективність діяльності вищого навчального закладу з фахової підготовки висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців значною мірою залежатиме від результативності впровадження технологій навчання, що ґрунтуються на нових методологічних засадах, сучасних дидактичних принципах та психолого-педагогічних теоріях, що розвивають діяльнісний підхід до навчання [7, с. 79], якому останнім часом приділяється значна увага.

Ефективність реалізації особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів залежить від: усвідомлення вчителем підвалин та витоків особистісно орієнтованої освіти (індивідуальний та диференційований підходи); ефективності системного проектування процесу особистісно орієнтованої професійної підготовки, що розглядає проектувальну діяльність як засіб становлення особистісно орієнтованої позиції учасників освітнього процесу та відображає проектування: технологічного комплексу особистісно орієнтованої професійної підготовки майбутніх учителів; залучення студентів до індивідуальної проектної діяльності.

Згідно з метою і завданнями професійної освіти вчені виділяють основні шляхи оновлення її змісту: інтелектуалізація; введення альтернативних, індивідуальних програм, підвищення ролі базової університетської освіти (удосконалення змісту, форм, методів навчання), посилення гуманітарних аспектів змісту професійної підготовки; удосконалення контролю її якості.

Усе це спричинило якісну зміну освітніх послуг у вищій школі. Підготовку учителів для загальноосвітньої та початкової школи в західних країнах і Японії здійснюють університети та вищі школи університетського рівня (три- та чотирирічні вищі професійні школи).

З метою надання системі вищої освіти якостей гнучкості й варіативності у США, Європейському Союзі та Японії практично запроваджена триступенева організація вищої освіти, яка складається з відносно самостійних, але разом з тим пов'язаних між собою циклів.

Перший цикл (перший ступінь) вищої освіти передбачає закріплення загальноосвітніх шкільних знань з обраного профілю освіти та підготовку фахівців середньої ланки. Студенти, які не виявили здібностей та наполегливості у вивченні складного теоретичного матеріалу, закінчують освіту на першому ступені.

Другий цикл (2–3 роки) дає закінчену вищу освіту вчителя (інженера, юриста), а також ступінь бакалавра. Для тих, хто бажає підвищити свою кваліфікацію до рівня магістра, передбачається навчання до 2-х років, екзамени з низки дисциплін підви-

щеного рівня та написання дисертації (аналогічної рівню дипломної роботи у вітчизняному ВНЗ).

Третій ступінь можуть отримати ті, хто здобув диплом магістра та виявив неабияку схильність до науково-дослідної діяльності. Навчання на цьому ступені передбачає складання низки екзаменів, стажування за спеціальністю та подання дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора наук, яка відповідає рівневі кандидатської дисертації в умовах України. Це дає можливість зайнятись науково-дослідною діяльністю та викладати у ВНЗ.

Один із базових принципів організації системи вищої освіти у Сполучених Штатах Америки – принцип "академічної свободи", який виявляється насамперед у тому, що не тільки ВНЗ є автономними утвореннями, а й кожному його члену надається свобода і самостійність. З цією метою основний навчальний час у професійно-педагогічній освіті виділяється для використання активних форм навчання, здійснюється перехід від фронтальних та групових форм навчання до індивідуально-групових, тьюторських занять, тренінгів, роботи в малих групах, стажування і практики під керівництвом викладача-менеджера. Набули поширення моделювання професійних ситуацій, рольові ігри [5, с. 59].

Наступним важливим принципом організації професійної підготовки у вищих навчальних закладах США є індивідуалізація навчання, яка відображена як у загальній організаційній структурі вищої освіти, так і в засобах та формах навчання. Зазначимо, що у вищих навчальних закладах США не існує поняття академічної групи, академічного курсу, фіксованого терміну навчання. Студент фактично має змогу формувати індивідуальний освітній модуль відповідно до особистісних інтересів і уявлень про майбутню кар'єру. Із запровадженням у вищу освіту США модульної системи організації навчального процесу студентами пропонується блочно-модульне засвоєння навчальної інформації, визначено функції викладача як організатора навчального процесу і керівника вирішення проблемної ситуації, а також підвищено відповідальність студентів за якість і терміни виконання індивідуальних завдань. Особлива увага в системі вищої освіти приділяється підготовці майбутніх фахівців до самостійного набуття знань, навичок та вмінь. Студенти самостійно працюють у навчально-наукових центрах, комп'ютерних лабораторіях, бібліотеці чи вдома на канікулах [5, с. 57]. Функція викладача як джерела інформації зменшується, але збільшується його значення як наставника, котрий впливає на розвиток особистісних якостей, формування світогляду та наукових інтересів майбутніх фахівців. До педагогічно цінних видів самостійної роботи студентів відносять написання рефератів, творів на вільну тему; виконання творчих завдань, що розраховані на порівняння різноманітних теоретичних концепцій; виконання індивідуальних і групових дослідницьких проєктів; критичний аналіз статей з проблеми, що вивчається; підготовка та виступ з лекціями перед студентами з подальшою дискусією.

До провідних тенденцій сучасної професійної підготовки в європейських вищих закладах дослідники відносять:

- потужне оснащення сучасними інформаційними технологіями, включення в систему Інтернет, розвиток дистанційної форми навчання студентів [5];
- університетизація вищої освіти, інтеграція вищих навчальних закладів, як вітчизняних, так і міжнародних, створення університетських комплексів;
- перехід на освітні стандарти, наближені до світових вимог [4];
- значні зміни в освіті та умовах праці, що викликають нагальну потребу у навчанні протягом усього життя [2, с. 31].

Серед навчальних форм у процесі підготовки майбутнього вчителя початкової школи неабияку роль відіграє педагогічна практика, яка у системі підготовки майбутнього вчителя і становлення його світогляду виконує різні функції та відповідає певним педагогічним принципам. Частіше за все виокремлюють навчальний, виховний, комплексний і творчий характер педагогічної практики.

Педагогічна практика – це перша серйозна перевірка готовності майбутнього вчителя до співпраці з учнями. Лише за умов максимального наближення до педагогічної діяльності можна по-справжньому перевірити наявність педагогічного покли-

кання. Саме під час практики затверджується педагогічно-професійна спрямованість особистості майбутнього вчителя, яка складається з інтересу до професії, до педагогічного покликання.

Учитель початкових класів має створити для учнів безпечно, творче середовище, сприятливий психологічний клімат, в якому вони самостійно розвиваються, підвищують свій рівень відповідальності [6, с. 98]. Адже учитель у контексті особистісно орієнтованого підходу виступає не як пасивний виконавець чужих методичних чи педагогічних рецептів, а як яскрава творча індивідуальність, що реалізує в діалозі з учнем свій світогляд і світорозуміння, здатна розробити власну педагогічну концепцію, програму чи технологію.

Висновки. У процесі становлення та організації суб'єкт-суб'єктної педагогічної взаємодії у професійній підготовці здійснюється вплив освітнього і професійного середовища на становлення особистісно орієнтованої позиції майбутніх учителів. Критеріями професійної підготовленості майбутнього вчителя початкової школи є науково-теоретичні (педагогічні, психологічні, професійні), методичні, технологічні знання (використання педагогічних технологій, конструювання уроків, здатність акумулювати і використовувати позитивний педагогічний досвід тощо), прогнозування результатів власної діяльності, її корекція та рефлексія, естетична, етична, дослідно-творча компетентність, культура праці, комунікативні, організаційні уміння і навички.

Література

1. Володько В. М. Основні компоненти загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*: зб. ст. / Крим. держ. гуманіт. ін-т. Київ, 2001. Вип. 3. (Педагогіка і психологія). С. 25–42.
2. Коломієць Л. І. Підготовка вчителя початкових класів до забезпечення наступності навчання в контексті сучасних парадигм освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2012. Вип. 61. С. 149–153.
3. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ: СПД "Цудинович", 2007. 204 с.
4. Теличко Н. В. Особливості системного підходу до формування педагогічної майстерності вчителів початкової школи // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 2014. Вип. 33. С. 190–192.
5. Тихонова Т. В. Особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутнього вчителя інформатики. *Наукові праці*. Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Серія "Педагогіка". 2000. Т. 7. С. 92–98.